

Fecr Yayınları: 657

FÂTİMİLER DÖNEMİNDE EĞİTİM

Dr. Münir ECER

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör

Doç. Dr. Ahmet ÇAKMAK
(Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Nisan 2023

ISBN: 978-625-6436-04-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

FÂTIMÎLER DÖNEMİNDE EĞİTİM

Dr. Münir ECER

Ankara 2023

Dr. Münir ECER

1993 yılında Van'ın Özalp ilçesinde doğdu. Eğitim hayatına Elaçmaz Köyü İlkokulu'nda başladı. Ortaöğretimi 2006 yılında Van İMKB Ortaokulu'nda, liseyi ise 2010 yılında Van Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. 2010 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümünde başladığı lisans öğrenimini 2014 yılında tamamlayarak mezun oldu. 2014 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimine başladı ve "Din Eğitimi Ahlâk" başlıklı tezini 2017 yılında başarı ile sundu. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi'nde doktora öğrenimine başladı ve 2021 yılında "Fâtımiler Döneminde Eğitim" başlıklı tezini sunarak doktora programından mezun oldu. 2014-2020 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okulların çeşitli kademelerinde öğretmen ve idareci; 2020-2021 yıllarında da Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak görev yaptı. 2022 yılında ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Dr. Öğretim Üyesi olarak atanmış olup halen burada görev yapmaktadır. İngilizce, Arapça ve başlangıç seviyesinde Farsça bilen yazar evli ve iki çocuk babasıdır.

Babam ve hocam Cihangir Ecer
ve
annem Remziye Ecer'e...

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER DİZİNİ -----	11
TABLOLAR DİZİNİ-----	12
ÖN SÖZ-----	13
GİRİŞ-----	16
I. PROBLEM -----	20
II. AMAÇ VE ÖNEM -----	23
III. YÖNTEM -----	25
A. Desen -----	25
B. Veri Toplama Kaynakları -----	26
1. İslâm Tarihi ve Genel Tarih Kaynakları -----	28
2. Mezhepler Tarihi Kaynakları-----	33
3. Eğitim ile İlgili Kaynaklar -----	36
C. Veri Analizi-----	40
D. Geçerlik ve Güvenirlik-----	41
IV. İSMÂİLİYYE VE FÂTİMÎLERDEN ÖNCE İSMÂİLÎLER ----	43
V. TARİHSEL SÜREÇTE FÂTİMÎLER -----	54

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR EĞİTİM SİSTEMİ OLARAK FÂTİMÎ DÂVET

1.1. FÂTİMÎ DÂVETİN BAŞLANGICI VE İLK DÂİLER -----	68
1.2. DÂİLERİN YETERLİKLERİ-----	78
1.2.1. Kişisel Yeterlikler -----	78
1.2.2. Meslekî Yeterlikler-----	87
1.2.2.1. Alan Bilgisine İlişkin Yeterlikler-----	88
1.2.2.2. Genel Kültüre İlişkin Yeterlikler -----	91
1.2.2.3. Pedagojik Formasyona İlişkin Yeterlikler -----	94
1.2.2.3.1. Öğretim Sürecini Planlama -----	95
1.2.2.3.2. Muhatabı Tanıma -----	97
1.2.2.3.3. Eğitim Sürecinin Yönetimi -----	100
1.2.2.3.4. İzleme ve Değerlendirme-----	102
1.3. DÂVETİN TEMEL ÖZELLİKLERİ -----	103
1.3.1. Hiyerarşi -----	104

1.3.2. Kozmolojik Uyumluluk -----	112
1.3.3. Döngüsellik -----	115
1.3.4. İtaat -----	117
1.3.5. Gizlilik-----	121
1.3.6. Şeriata Bağlılık-----	124
1.4. DAVET BÖLGELERİ -----	128
1.4.1. Yemen -----	130
1.4.2. Mısır -----	133
1.4.3. Irak-----	136
1.4.4. İnan -----	140
1.4.5. Horasan -----	142
1.4.6. Hindistan -----	147
1.5. DÂVETİN PSİKOLOJİK İLKELERİ -----	150
1.5.1. İlgi ve Merak-----	152
1.5.2. Olgunlaşma -----	154
1.5.3. Dikkat -----	156
1.5.4. Motivasyon -----	159
1.6. DÂVETİN EĞİTİM FELSEFESİ-----	162
1.6.1. Amaçlar-----	165
1.6.2. İçerik-----	171
1.6.3. Metotlar -----	179
1.6.4. Ölçme ve Değerlendirme-----	183

İKİNCİ BÖLÜM

FÂTİMÎLER DÖNEMİNDE EĞİTİM ORTAMLARI

2.1. EVLER-----	189
2.1.1. Ya'kûb b. Killîs'in Evi-----	190
2.1.2. Hüseyin b. Ali'nin Evi-----	192
2.1.3. Ebu'l-Fadl Abdullah b. Hüseyin'in Evi -----	193
2.1.4. Turtûşî'nin Evi -----	194
2.2. CÂMİLER -----	196
2.2.1. Mansûriyye Câmii-----	197
2.2.2. Amr b. Âs Câmii -----	199
2.2.3. İbn Tolun Câmii -----	203
2.2.4. Ezher Câmii-----	206
2.2.5. Hâkim Câmii -----	213
2.2.6. Maks ve Râşide Câmii -----	216

2.2.7. Akmer Câmii-----	217
2.2.8. Zâfir Câmii-----	218
2.2.9. Sâlih Câmii-----	219
2.3. SARAYLAR -----	221
2.4. DÂRU'L-HİKME (DÂRU'L-İLM) -----	232
2.4.1. Kuruluş Sebepleri ve Tarihsel Serüveni-----	233
2.4.2. Mâli Yapısı-----	238
2.4.3. Eğitim Uygulamaları-----	239
2.5. MEDRESELER -----	244
2.5.1. Ebû Tâhir b. Avf Medresesi-----	248
2.5.2. Hâfız es-Silefi Medresesi-----	249
2.5.3. Nâsırıyye Medresesi-----	251
2.5.4. Kumhiyye Medresesi-----	253
2.6. KÜTÜPHANELER -----	254
2.6.1. Saray Kütüphaneleri-----	256
2.6.2. Dâru'l-Hikme Kütüphanesi-----	260
2.6.3. Câmi Kütüphaneleri-----	262
2.6.4. Bireysel Kütüphaneler-----	265
2.6.5. Kütüphanelerin Akıbeti-----	268

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FÂTİMİLER DÖNEMİNDE EĞİTİM FAALİYETLERİ

3.1. EĞİTİME KONU EDİLEN İLİMLER -----	274
3.1.1. Dinî İlimler-----	274
3.1.1.1. İsmâîli Konulara Dair İlimler-----	275
3.1.1.2. Diğer Dinî İlimler-----	282
3.1.1.2.1. Kur'ân İlimleri-----	283
3.1.1.2.2. Hadis-----	288
3.1.1.2.3. Fıkıh-----	291
3.1.2. Beşerî İlimler-----	296
3.1.2.1. Dil ve Sözlük Bilgisi-----	297
3.1.2.2. Şiir-----	300
3.1.2.3. Tarih-----	304
3.1.2.4. Felsefe-----	307
3.1.3. Aklı İlimler-----	311
3.1.3.1. Tıp-----	311
3.1.3.2. Astronomi-----	315

3.1.3.3. Matematik ve Fizik-----	319
3.2. EĞİTİMDE KULLANILAN İLKE VE YÖNTEMLER-----	321
3.2.1. Öğretim İlkeleri -----	323
3.2.1.1. Öğrenciye Görelilik-----	324
3.2.1.2. Bilinenden Bilinmeyene -----	326
3.2.1.3. Bütünlük -----	327
3.2.1.4. Otorite-----	329
3.2.2. Öğretim Yöntemleri -----	330
3.2.2.1. Anlatım-----	332
3.2.2.2. Soru-Cevap -----	336
3.2.2.3. Tartışma-----	338
3.2.2.4. Örnek Olay -----	341
SONUÇ VE ÖNERİLER -----	345
KAYNAKÇA -----	355
DİZİN -----	275

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Veri Analizi Adımları -----	40
Şekil 2. Geçerlik Stratejileri-----	41
Şekil 3. Güvenirlilik Stratejileri-----	42
Şekil 4. Fâtımî Dâvet Hiyerarşisi -----	105
Şekil 5. Fâtımîler Döneminde Eğitim Ortamları -----	188

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Dâru'l-Hikme İçin Belirlenen Harcama Alanları ve Ayrılan Bütçe-----	238
Tablo 2. Zâhirî ve Bâtınî Konuların Öğretimi -----	281
Tablo 3. Anlatım Yöntemine Göre Dersin İşlenişi -----	334

ÖN SÖZ

Din eğitimi alan yazınının bir araştırma sahası olan İslâm eğitimi tarihi, çeşitli yönleri ile araştırmalara konu olmakta, bu sayede din eğitiminin yanı sıra ilgili bazı bilim dallarına da veri sunacak çalışmalar ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar yeni araştırma alanlarına da kapı aralamakta, böylece araştırılmayı bekleyen konu, dönem, kurum ve şahıslar gün yüzüne çıkmaya devam etmektedir. Alan yazında araştırılmayı bekleyen dönem çalışmaları arasında Fâtımîler de önemli bir boşluk olarak yer almaktadır. Fâtımîler, İslâm toplumunda Şia mezhebinin İsmâîliyye koluna mensup bir devlet olarak ortaya çıkmış, kendi döneminde eğitim ile ilgili özgün yöntem, ortam ve faaliyetler geliştirmiştir. Bununla birlikte yine kendi döneminde diğer devletleri de eğitim ile ilgili arayışlara yönlendiren gelişmeler kaydetmiştir. Ayrıca bu gelişmeler sadece dinî ilimlerle sınırlı bırakılmamış; beşerî ve aklı olarak kategorize edilen ilimlerin çeşitli alanlarında da eğitim faaliyetleri sürdürülmüş, önemli şahsiyetler yetişmiş ve çeşitli eserler te'lif edilmiştir. Bütün bu gelişmelere mercek tutulduğunda Fâtımîlerin eğitim alanında araştırılmaya değer verimli bir birikime sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple çalışmada Fâtımîler döneminde eğitim konusu ele alınmış; söz konusu dönemin eğitim sisteminin incelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Elinizdeki eser, 2021 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Fâtımîler Döneminde Eğitim" adıyla tamamlanan doktora tezinin gözden geçirilmiş halidir. Çalışma, veri toplama kaynaklarının analiz edilmesinden elde edilen kodlar ve temalar göz önünde bulundurularak üç temel bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde temel olarak İsmâîlî öğretimi ve Fâtımî hilâfet iddiasının eğitim yoluyla yaygınlaştırılmasını

amaçlayan “dâvet” sistemi ele alınmıştır. Elde edilen veriler ışığında dâvetin ortaya çıkışı, ilk dâîler, dâîlerin kişisel ve meslekî yeterlikleri, dâvetin temel özellikleri, dâvet bölgeleri, dâvetin psikolojik ilkeleri ve eğitim felsefesi konuları incelenmiş ve değerlendirilmiştir. İkinci bölüm, Fâtımîler döneminde eğitim için kullanılan ortamlara ayrılmıştır. Söz konusu dönemde çeşitli fonksiyonlarıyla birlikte eğitim için de işlevsel olan ortamlar bulunmakla beraber, sadece eğitime münhasır kılınmış müstakil ortamlar da ortaya çıkmıştır. Dönemin eğitim kurumları; evler, câmiler, saraylar, Dâru’l-Hikme (Dâru’l-İlm), medreseler ve kütüphaneler olarak tasnif edilmiş ve işlenmiştir. Üçüncü bölümde ise Fâtımîler döneminde eğitim faaliyetleri ele alınmıştır. Bu dönemde hangi ilimlere ilişkin eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü ve eğitim sürecinde ne tür ilke ve yöntemlerin kullanıldığı sorgulanmıştır. Öncelikle eğitime konu edilen ilimler dinî, beşerî ve akli olma özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Yanı sıra öğretimde kullanıldığı tespit edilen bazı ilke ve yöntemler de ele alınmış, örnekleri ile beraber ortaya konulmuştur.

İnanç ve siyaset sahnesinde oldukça kritik rol oynamış bir devleti eğitim gibi spesifik ve büyük oranda satır arası bilgiler ışığıyla aydınlanabilen bir konu özelinden çalışmanın oldukça yoğun bir gayret, ciddi ve sistemli bir tetkik ve dikkatli bir analiz gerektirdiği izahıta varestedir. Bu bağlamda çalışmanın vücuda gelmesi sürecinde hatırı sayılır bir destek ve katkı gördüğümü ifade etmeliyim. Öncelikle akademik donanımı ve perspektifinin ufuk açıcı etkilerinin yanı sıra teşvik ve yönlendirmeleri ile de hem bana hem çalışmaya son derece katkı sunan danışmanım Prof. Dr. Eyup Şimşek hocama teşekkür etmeyi kalbî bir vazife bilirim. Teşekkür bahsini uzun tutmak pahasına başka katkılardan da elbette söz etmem gerekir. Prof. Dr. Muhammet Hanefi Palabıyık hocama, çalışmanın özellikle tarih sahasını ilgilendiren boyutu ile dikkatli bir şekilde ilgilenerik birikiminden istifade

etmemi sağladığı için müteşekkirim. Genelde doktora öğrenimimin, özeldede ise bu çalışmanın teşekkülünün her aşamasında Doç. Dr. Ahmet Çakmak hocamın okuma, eleştirisi, düzeltme ve dönütlerinden hatırı sayılır ölçüde istifade ettim. Bununla beraber tez jürisinde yer alarak sundukları yapıcı eleştirisi ve katkıları ile çalışmayı daha da değerli kılan Prof. Dr. Şakir Gözütok ve Doç. Dr. Teceli Karasu hocalarıma da teşekkür etmeliyim. Arş. Gör. Yakup Uzunpolat hocam da araştırma sürecinde teknik bilgi ve desteğini esirgemeyerek çalışmanın bugünlere gelmesinde kendisini hatırlatanlar arasında kıymetli yerini aldı. Akademik bir çalışmanın vücuda gelmesinde şüphesiz bilim adamlarının yanı sıra zikredilmeden geçilemeyecek derecede katkı sunan başka kişiler de vardır. Bu bağlamda çalışmanın hem teşekkülünde hem de bir eser niteliğine kavuşmasında ailemden büyük bir destek ve motivasyon aldığımı dile getirmem gerekir. Eşim Tuğba ve oğlum Mehmet Akif, bu zahmetli yolculuğumda gerek yoğunluğuma katlanarak gerekse bana destek ve cesaret vererek en güzide teşekkürü hak etmişlerdir. Son olarak çalışmamızın basımını üstlenen Fecr Yayınları'nın kıymetli çalışanlarına da içtenlikle teşekkür ederim.

Münir ECER

Van - 2023